

กลุ่มปราสาทตาเมือน

อโรคยสถาน เส้นทางความสัมพันธ์แห่งชนชาติพันธุ์เขมร ไทย กัมพูชา

พระปลัดวัชร วัชรญาณ (เกิดสบาย)^๑

บทคัดย่อ

กลุ่มปราสาทตาเมือนธม สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู ปัจจุบันติดเขตแดนไทย-กัมพูชา เป็นปราสาท ตั้งอยู่บนแนวเทือกเขาพนมดงรัก สร้างด้วยหินทราย คติแห่งการสร้างปราสาทด้านศรัทธาในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย จากประวัติศาสตร์หลังยุคโบราณและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของโลกที่เข้ามาถึงบ้านเรือนประชาชนทั่วทุกแห่ง ตามความเชื่อศรัทธาอันเป็นขนบธรรมเนียมเก่าแก่ของวัฒนธรรมเขมรชาวพื้นเมืองเขมรในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์นั้นมีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมอยู่ด้วยกัน ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กูย กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่มีวัฒนธรรมภาษาซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาเขมร ดังที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาพบว่า ๑) สถานที่แห่งนี้ยังคงเป็นแหล่งโบราณสถานที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ บนพื้นฐานความเชื่อเดิมตั้งแต่สมัยพระนครจนมาถึงขณะนี้ ๒) ส่งผลให้เกิดความรักความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองประเทศ ทุกๆปียังมีชาวกัมพูชาขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีต่างๆ ตามความเชื่อของชุมชน ๓) ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตรอบด้านของชนชาติพันธุ์เขมรทั้งกัมพูชาและไทย

ทั้งนี้กลุ่มปราสาทตาเมือน นอกจากเป็นอโรคยสถานแล้ว ยังเป็นเส้นทางแห่งความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชาในอดีต และยังสร้างความปรารถนาดีต่อกันท่ามกลางความขัดแย้งในเชิงภูมิศาสตร์ แต่ด้านความเชื่อทางวัฒนธรรมนั้นก็ยังถือปฏิบัติเหมือนเดิม และมีการรักษาวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : ปราสาทตาเมือน เส้นทางความสัมพันธ์ ชาติพันธุ์เขมร ไทย กัมพูชา

Abstract

The castle is like a temple. Created in Hinduism. The Thai-Cambodian border is located on the Phnom Dong Rak. Sandstone The motto of building a castle in the faith of Hinduism. Historically, the ancient and cultural traditions of the community have changed as the prosperity of the world comes to the homes of the people everywhere. According to ancient beliefs of Khmer culture, the Khmer natives in Surin, Buri ram, Sisaket, Surin, there are three ethnic groups. Khmer ethnic groups Lao Khue ethnic group Khmer ethnic group with a culture of Khmer language. As to know.

The study found that: 1) This place is still a sacred site that remains sacred. Based on the original belief from the time of PhraNakhon until the present time. 2) The result is a love affair between the two countries. Every year, Cambodians come to offer sacrifices and ceremonies. According to the belief of the community. 3) Influence the lifestyle of the Khmer Rouge, both Cambodia and Thailand. The Ta Muen Castle. It is a disease. It is a route of relations between Thai and Cambodian people in the past. It also creates a strong desire among geographic conflicts. But the cultural belief is still the same. And keeping the culture. Continuing to the present.

Key words: Ta Muen Castle , Relationship path, Cambodian ethnic Thai Cambodia

^๑ Phra Pladwatchara Vachirayano (Kerdsabai) น.๕.เอก, พ.๕.บ., M.A. (Buddhist studies)

๑ ความนำ

โบราณสถานกลุ่มปราสาทตาเมือน มีความสัมพันธ์ทางความเชื่อระหว่างวัฒนธรรมอันน่าสนใจของชนชาติพันธุ์เขมร ทั้งประเทศไทย และกัมพูชา ซึ่งมีการกล่าวขานถึงตำนานและเรื่องราวอันน่าสนใจให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบทอดและถือเป็นแบบแนวทางในการปฏิบัติ โดยครั้งนี้มาศึกษากลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ในเขตชายแดนไทยกัมพูชา เป็นแหล่งที่อดีตเคยเป็นเส้นทางสู่เมืองพระนครของขอม มีเพียงแนวทิศเขาดงเร็ก เป็นพรหมแดนธรรมชาติ คนโบราณมีการใช้เส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว แต่สำหรับที่ช่องตาเมือน หรือตาเมียงนี้มี ลักษณะพิเศษคือ มีปราสาทหินสามหลังอยู่ใกล้ๆกัน เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ที่ใช้สอยแตกต่างกันไป ทำให้เกิดความสนใจว่า กลุ่มปราสาทตาเมือน เป็นทั้ง อโรคยสถาน โรงพยาบาล รักษาคนป่วย ทั้งเป็นเส้นทางแห่งอริยมรรคของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สร้างความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชา ในอดีต^๒ บริเวณที่ตั้งของโบราณสถานกลุ่มนี้ อยู่ในแนวเส้นทางโบราณที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนในประเทศกัมพูชา กบพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยผ่านช่องตาเมือน ซึ่งเป็นช่องเขาหนึ่งของเทือกเขาพนมดงรัก การที่เป็นพื้นที่สำคัญในอดีต จึงมีการสร้างเทวสถานที่เป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของชุมชนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงมีการสร้างสถานพยาบาล และที่พักคนเดินทางขึ้นในเส้นทางนี้^๓ ส่วนปัจจุบันมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชาอย่างไร จึงได้ศึกษาสภาพปัจจุบันโดยเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีต เพื่อที่จะค้นคว้าหาคำตอบและแสวงหาด้านแนวคิดและความรู้อันจะเกิดขึ้นในการศึกษาสนใจในครั้งนี้

๒. กลุ่มปราสาทตาเมือน

ปราสาทตาเมือน เป็นศาสนสถานประจำที่พักคนเดินทาง สร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๑)แห่งอาณาจักรเขมรโบราณ ตามข้อความจารึกปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา ที่กล่าวไว้ว่า พระองค์โปรดให้สร้างที่พักคนเดินทาง ๑๒๑ แห่ง จากเมืองพระนครหลวงไปยังเมืองต่างๆ เส้นทางที่มายังเมืองพิมายมีที่พักคนเดินทางจำนวน ๑๗ แห่งด้วยกัน และปราสาทตาเมือนเป็นศาสนสถานประจำที่พักคนเดินทางหลังหนึ่งในเส้นทางดังกล่าว^๔ กลุ่มปราสาทตาเมือนในพื้นที่มีหลักฐานทางโบราณคดีแบ่งเป็นสองแห่งคือ ปราสาทตามเือนธม และปราสาทตาเมือนโต๊ด โดยในพื้นที่ในการตั้งนั้นไม่ห่างกันโดยกำหนดดังนี้ คือ ปราสาทที่ ๑ ปราสาทตาเมือนธม (คำว่า ตาเมือนธม เป็นภาษาเขมรแปลว่า ตาไก่ใหญ่) ปราสาทหินทรายโบราณขนาดใหญ่ที่สุด ปราสาทที่ ๒ ปราสาทตาเมือนโต๊ด กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาททั้งสามตั้งอยู่ใกล้เคียงกันบนแนวภูเขาบรรทัด ในตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ติดชายแดนกัมพูชาห่างเพียง ๑๐๐ เมตรเท่านั้น โดยตัวปราสาทตาเมือนธม สร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสวายัมภูลิงค์ หรือลิ่งค์ที่เกิดขึ้นเองตาม

^๒ กรมศิลปากร **เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม : ตามรอยขอมถึงริมโขง** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์ การพิมพ์ (๑๙๗๗) ๒๕๕๗) หน้า ๑๒๑

^๓ เอกสารประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดสุรินทร์ ของกรมศิลปากร , **โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน** , จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

^๔ เอกสารประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ ของกรมศิลปากร , **โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน** , จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

ธรรมชาติ และนี่เองที่เป็นเครื่องหมายที่แสดงว่า ปราสาทหลังนี้เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย เป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ภายหลังได้ถูกใช้เป็นพุทธสถาน นักโบราณคดีกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ตรงกับศิลปะขอมแบบบาปวน^๕

ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดใน กลุ่มตั้งอยู่บนแนวภูเขาบรรทัด ซึ่งเป็นแนวบรมแดนระหว่างประเทศไทย และประเทศกัมพูชา^๖ ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสยัมภูศิวิลิ่งค์ และเป็นสำหรับประกอบพิธีกรรม อยู่ใกล้ดินแดนเขมรมากที่สุด ปราสาทแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงจะรับกับเส้นทางที่มาจากเขมรต่ำผ่านมาทางช่องทางตาเมือนนี้ ปราสาทตาเมือนธมนอกจากนี้ยังมีอาคารอื่นคือปรางค์ก่อด้วยหินทรายสองหลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน บรรณาลัยศิลาแลงสองหลัง และนอกระเบียงคด ชุ่มประตุ (โคปุระ) ด้านทิศใต้ บันไดทางลง ทิศเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานทั้ง ๓ กลุ่มตาเมือน โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๘^๗ เนื่องจากปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้เขตชายแดน การเที่ยวชมจึงควรอยู่เฉพาะภายในเขตปราสาทเท่านั้น ไม่ควรเดินออกไปไกลจากแนวต้นไม้รอบปราสาทเพราะพื้นที่นี้ยังไม่ปลอดภัยนัก โบราณสถานแห่งนี้ได้รับความสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานทหารที่ได้รับความร่วมมือในการดูแลโบราณสถานต่างๆ และให้ความปลอดภัยแต่ผู้มาเยี่ยมเยียนเที่ยวชม โดยเปิดบริการให้เข้าชมในทุกวัน

ตัวปราสาทตาเมือนธมจะหันหน้าไปทางทิศใต้ ต่างจากปราสาทอื่นๆ ที่มีหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และทิศเหนือ เช่น ปราสาทพระวิหาร ซึ่งห่างจากด้านหน้าของปราสาทนี้ออกไปในเขตกัมพูชาจะมีสระน้ำ มีถนนตัดผ่านมาจากเมืองพระนครของเมืองเสียมราฐบุรี โดยถนนเส้นนี้ได้มีการกล่าวถึงในจารึกปราสาทพระขรรค์ ในเมืองพระนครว่า ได้ถูกตัดขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ.๑๗๒๔-๑๗๖๓) เพื่อเชื่อมระหว่างเมืองพระนครกับเมืองพิมาย ตัดผ่านมาถึงสระน้ำของปราสาทหลังนี้ ก็น่าจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญพอสมควร

อีกนัยหนึ่ง ปราสาทตาเมือนธม อยู่ห่างจากพื้นที่ปราสาทพระวิหาร ที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ไปทางตะวันตก ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร แม้จะไม่โด่งดังเท่าปราสาทนครวัด หรือปราสาทพระวิหาร แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมอันน่ามหัศจรรย์ของอาณาจักรขอมโบราณ ปราสาทตาเมือนธม ถูกสร้างเป็นพระตำหนักพักผ่อนของกษัตริย์ขอม ในยุคโบราณตั้งอยู่ริมถนน โบราณที่เชื่อมระหว่างเมืองที่ตั้งปราสาทนครวัดกับดินแดนที่เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน โดยฝ่ายไทยอ้างว่าปราสาทตาเมือนธมตั้งอยู่ในพื้นที่ทับซ้อน ที่สำคัญ กลุ่มปราสาทตาเมือนธม ในอดีตสถานที่แห่งนี้ เป็นสิ่งก่อสร้างที่เชื่อว่าเป็น ที่พักคนเดินทาง หรือที่เรียกกันว่า "ธรรมศาลา-บ้านมีไฟ" แห่งหนึ่งใน ๑๒๑ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายแห่งเมืองพระนคร โปรดฯ ให้สร้างขึ้นจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรขอมโบราณไปยังเมืองพิมาย จึงถือว่าเป็นปราสาทหินที่

^๕ ปราสาทตาเมือนธมมนต์คำสาปในจารึก “ปราสาทตาเมือนธม” PRASAT TA MUEAN THOM มนต์คำสาปในจารึก <http://review.tourismthailand.org/prasattamueanthom/> สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐

^๖ กรมศิลปากร **เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม : ตามรอยขอมถึงริมโขง** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์ การพิมพ์ (๑๙๗๗) ๒๕๕๗) หน้า ๑๒๕

^๗ อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๕

เชื่อมโยงเส้นทางอารยธรรมขอมโบราณ ระหว่างปราสาทนครวัด-นครธม ประเทศกัมพูชา กับปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

นอกจากนี้ ปราสาทตาเมือนโต๊ด ในกลุ่มปราสาทตาเมือน ยังเป็นอโรคยศาลา (โรงพยาบาลในสมัยนั้น) หลังสุดท้ายในเขตประเทศไทย ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗^๘ โปรดให้สร้างเพื่อช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ ดังข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทย หลักหนึ่งระบุว่า ทุกข์ของประชาราษฎร์คือทุกข์ในพระองค์ ทั้งนี้กรมศิลปากรสำรวจพบและขึ้นบัญชีปราสาทตาเมือนธม ตั้งอยู่ในเขตไทยเป็นโบราณสถานของไทยตั้งแต่ปี ๒๔๗๘ หรือเมื่อ ๗๓ ปีที่แล้ว ที่ผ่านมากกรมศิลปากรได้บูรณะโดยทางการกัมพูชารับรู้มาตลอด^๙ ปราสาทตาเมือนโต๊ด อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนธม ประมาณ ๗๕๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงล้อมรอบและมีระแนงน้ำขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือหนึ่งสระ โดยเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นอโรคยศาล รักษาพยาบาลของชุมชนหรือตามรายทางที่เป็นเส้นทางคมนาคม สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นปราสาทที่เล็กที่สุด ก่อด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นห้องยาว เชื่อว่าเป็นธรรมศาลา คือที่พักสำหรับคนเดินทาง

กลุ่มปราสาทตาเมือนนี้นับได้ว่าเป็นกลุ่มปราสาทที่มีความสมบูรณ์ในด้านของการอำนวยความสะดวก แก่ผู้คนที่ใช้เส้นทางผ่านช่องเขา ซึ่งไม่ปรากฏในที่อื่น การที่มีกลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในบริเวณนี้เป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่า ในอดีตเส้นทางช่องเขาตาเมือน นี้เป็นมีชุมชนหรือเป็นเส้นทางผ่านช่องเขาสำคัญของภูมิภาคแห่งนี้ระหว่างไทยและกัมพูชาในอดีต

๓. พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ตามประวัติ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นกษัตริย์ของอาณาจักรเขมรที่ยิ่งใหญ่ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - พ.ศ. ๑๗๖๒) ในบริเวณที่เป็นประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน เป็นพระโอรสของพระเจ้าธรินทรวรมันที่ ๒ (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๖๙๓ - พ.ศ. ๑๗๐๓) และพระนางศรี ชยราชจุฑาภรณ์ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงเป็นที่รู้จักในฐานะผู้สถาปนานครธม นครหลวงแห่งสุดท้ายของอาณาจักรเขมร ในประเทศกัมพูชายังมีสระน้ำแห่งหนึ่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงใช้เป็นประจักษ์อีกด้วย พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าธรินทรวรมันที่ ๒ ประสูติเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๖๓ หรือ พ.ศ. ๑๖๖๘ พระนามเดิมคือเจ้าชายวรมัน ทรงเสกสมรสตั้งแต่ทรงพระเยาว์กับเจ้าหญิงชัยราชเทวี สตรีที่มีบทบาทและอิทธิพลสำคัญที่สุดเหนือพระองค์ รวมทั้งโน้มนำให้พระองค์หันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน^{๑๐} ราว พ.ศ. ๑๗๒๐ - ๑๗๒๑ พระเจ้าชัยอินทรวรมันแห่งอาณาจักรจามปา ทรงนำทัพจามบุกเข้าโจมตีโยธปุระ กองทัพเรือจามบุกเข้าถึงโตนเลสาบ เผาเมือง และปล้นสะดมสมบัติกลับไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งจับพระเจ้าตรีภูวนาถิตวรมันประหารชีวิต เชื่อกันว่า การรุกรานเมืองโยธปุระครั้งนั้น เจ้าชายวรมันได้วางเฉยยอมให้เมืองแตก จากนั้นพระองค์จึงกู้แผ่นดินขึ้นมาใหม่ โดยนำทัพสู้กับพวกจามนานถึง ๔ ปี จน

^๘ เอกสารประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ ของกรมศิลปากร , โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน , จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

^๙ ปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ เขียนโดย Veeratum Thadthong นำลงในเวฟ ออนไลน์ http://veeratumsourwanee.blogspot.com/๒๐๑๓/๐๒/blog-post_๖๕๑๒.html โดยมีการเผยแพร่เอกสารผ่านโพสต์เมื่อ ๑๖th February ๒๐๑๓ โดย Veeratum Thadthong

^{๑๐} เดวิด เชนเลอร์, (พรรณงาม เหล่าธรรมสารและคณะ แปล), ประวัติศาสตร์กัมพูชา, (พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ๒๕๔๐ หน้าที่ ๒๕๓

สามารถพิชิตกองเรือจามผู้เชี่ยวชาญการเดินทางเรือได้อย่างราบคาบ ในยุทธการทางเรือที่โตนเลสาบ พ.ศ. ๑๗๒๔ โศครุประกลับสู่ความสงบ พระองค์ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พร้อมกับบูรณปฏิสังขรณ์ราชธานีขึ้นมาใหม่ รู้จักกันในชื่อ “เมืองพระนครหลวง” หรือ “นครธม” หรือ “นครใหญ่”^{๑๑} และย้ายศูนย์กลางของราชธานีจากปราสาทปาปวนในลัทธิไศวนิกายมายังปราสาทบายนที่สร้างขึ้นใหม่ ให้เป็นศาสนสถานในลัทธิมหายานแทน จากนั้นมา ศูนย์กลางแห่งอาณาจักรเขมรโบราณก็คือ ปราสาทบายน หรือนครธม^{๑๒}

พระองค์ทรงสถาปนาคติ “พระพุทธรูปเจ้าที่ยังมีชีวิต” หรือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรขึ้นมา ซึ่งหมายถึงตัวพระองค์เอง คือพระโพธิสัตว์ที่เกิดมาเพื่อปัดเป่าทุกข์ภัยให้แก่ราษฎร ภาพสลักรูปใบหน้าซึ่งปรากฏตามปราสาทในหลายปราสาทที่ทรงสร้างขึ้น เชื่อว่าเป็นใบหน้าของพระองค์ในภาคพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนั่นเอง หลังจากสถาปนาศูนย์กลางอาณาจักรแล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จึงทรงแก้แค้นศัตรูเก่าคืออาณาจักรจามปา ใน พ.ศ. ๑๗๓๓ กองทัพของพระองค์ก็สามารถยึดเมืองวิชัยยะ เมืองหลวงของจามปาได้ นอกเหนือจากการสงครามแล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้สร้างพุทธสถานไว้มากมาย เช่น ปราสาทบันทายคีต ปราสาทตาพรหม ที่สร้างถวายพระมารดา ปราสาทพระขรรค์ สร้างถวายพระบิดา ปราสาทตาโสสม ปราสาทนาคพัน ปราสาทบันทายฉมาร์ ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นผู้บูรณะปราสาทหินพิมายซึ่งสันนิษฐานเป็นเมืองเกิดของพระมารดา และปราสาทเขาพนมรุ้ง ให้เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาท และยังมีอาณาจักรละโว้ เมืองศรีเทพ อีกด้วย นอกจากนี้พระองค์ยังโปรดให้สร้าง “บ้านมีไฟ” หรือที่พักคนเดินทาง ซึ่งก่อด้วยศิลา และจุดไฟไว้ตลอดศาสตราจารย์ หลุยส์ ฟิโนต์ ผู้อำนวยการคนแรกของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ เรียกอาคารแบบนี้ว่า “ธรรมศาลา”

จารึกที่ปราสาทพระขรรค์ กล่าวถึงที่พักคนเดินทางว่ามีจำนวน ๑๒๑ แห่ง อยู่ตามทางเดินทั่วราชอาณาจักร และตามทางเดินไปเมืองต่างๆ ในจำนวนนั้น มี ๑๗ แห่งอยู่ระหว่างการเดินจากเมืองพระนครไปยังเมืองพิมาย ซึ่งศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล พบว่าที่พักคนเดินทางเท่าที่ค้นพบแล้วมี ๗ แห่ง แต่ละแห่งห่างกันประมาณ ๑๒ - ๑๕ กิโลเมตร .. จารึกปราสาทพระขรรค์ระบุอีกว่า มีการสร้างโรงพยาบาล หรือที่จารึกเรียกว่า “อโรคยาศาลา” จำนวน ๑๐๒ แห่ง กระจายอยู่ทั่วราชอาณาจักร ซึ่งมีส่วนหนึ่งอยู่ในเขตประเทศไทย พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เสด็จสวรรคตประมาณปี พ.ศ. ๑๗๕๘ หรือ พ.ศ. ๑๗๖๒ เชื่อกันว่ามีพระชนมพรรษายืนยาวถึง ๙๔ ปี ด้วยฉลองพระนามหลังสวรรคตว่า “มหาบรมสุคตะ” หมายความว่า พระพุทธรูปผู้ยิ่งใหญ่^{๑๓}

๔. ธรรมศาลา-บ้านมีไฟ

คำว่า ธรรมศาลา หรือ บ้านมีไฟ เป็นสิ่งก่อสร้างที่กล่าวถึงในจารึกปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา เชื่อกันว่าเป็นจุดที่พักคนเดินทาง ปัจจุบันเหลือร่องรอยเพียงอาคารที่มีลักษณะเป็นอาคารเดี่ยว

^{๑๑} Michel Petrotchenko, Angkor temples the guidebook third edition, printed and bound in Thailand by armrin printing publishing Pcl. ๒๐๑๔ ,P.๒๐๘

^{๑๒} อ่างแล้ว เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕๔

^{๑๓} [ออนไลน์] ที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%BB%80> สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๒ เดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๐๐ น.

หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สร้างด้วยศิลาแลงหรือหินทราย ส่วนหน้าเป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีหน้าต่างด้านเดียวทางด้านทิศใต้ ส่วนในเป็นห้องมีหลังคาเป็นชั้นตามลักษณะของปราสาทเขมรตามจารึกปราสาทพระขรรค์ระบุว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ราว พ.ศ.๑๗๒๔-๑๗๖๓) โปรดให้สร้าง “วहनิกฤหะ” หรือที่เรียกว่า บ้านมีไฟ หรือ บ้านพร้อมไฟ หรือที่พักคนเดินทาง (rest stop, travel lodge) จำนวน ๑๒๑ แห่ง ควบคู่กับสถานพยาบาลหรือ อโรคยศาล จากเมืองพระนครไปตามเส้นทางต่างๆ หลายแห่ง เส้นทางหนึ่งคือจากเมืองพระนครไปยังวิมายปุระ ซึ่งมีศาสนสถานขนาดใหญ่ (ปราสาทพิมาย) ตั้งอยู่ที่ปลายทาง ตามเส้นทางดังกล่าวมีที่พักคนเดินทาง หรือบ้านพร้อมไฟ จำนวน ๑๗ แห่ง สร้างด้วยศิลาแลงทั้งสิ้น^{๑๔}

ต่อมาหลังจากพบหลักฐานด้านจารึกทั้งที่พบในประเทศกัมพูชาและดินแดนประเทศไทยได้แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างราชอาณาจักรเขมรกับดินแดนประเทศไทยที่ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงครองราชย์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๒ ทั้งนี้ อาจจัดได้ว่าทรงเป็นเชื้อสายของราชวงศ์มหิธรปุระพระองค์หนึ่งที่ได้ขึ้นครองราชย์ที่เมืองพระนคร ขอความตอหนึ่งในจารึกปราสาทพระขรรค์ ในประเทศกัมพูชากล่าวว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ทรงสร้างพระชัยพุทธมหานาถอันเป็นพุทธรูปฉลองพระองค์ไปไว้ในพระวิหารที่อยู่ในดินแดนของพระองค์จำนวน ๒๓ แห่ง ซึ่งวิหารเหล่านี้ นักวิชาการเชื่อว่าบางแห่งน่าจะตั้งอยู่ในภาคกลางของไทย เพราะเหตุว่าร่องรอยของชื่อและหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถานสอดคล้องกับข้อความในจารึก ที่กล่าวถึงการสร้าง “ที่พักพร้อมไฟ”^{๑๕} ซึ่งเรียกในภายหลังว่า “ธรรมศาลา บ้านมีไฟ” ตามเส้นทางราชมรรคาฝั่งประเทศไทยทั้ง ๙ แห่ง จากจารึกปราสาทพระขรรค์ บทที่ ๑๒๒ ถึง ๑๒๖ กล่าวถึง “ธรรมศาลา – บ้านมีไฟ” ไว้ว่า “บนเส้นทางจากเมืองยโสธรปุระ ไปยังราชธานีของประเทศจามปา (พระองค์ได้ทรงโปรดให้สร้าง) ที่พักคนเดินทางพร้อมด้วยไฟ (วहनิกฤหะ – บ้านมีไฟ) จำนวน ๕๗ แห่ง จากราชธานี (ยโสธรปุระ) ไปยังเมืองวิมาย (มี) ที่พักพร้อมด้วยไฟ ๑๗ แห่ง จากราชธานีไปยังเมืองชัยวดี จากเมืองนี้ไปยังเมืองชัยสิงหวดี จากที่นั่นไปยังเมืองชัยวีรวดี จากที่นั่นไปยังเมืองชัยราชคีรี จากเมืองชัยราชคีรีไปยังเมืองศรีสุวีร์บุรี จากเมืองนั้นไปยังเมืองยโสธรปุระ ตามทางเดินนั้น มีที่พักพร้อมไฟ ๔๔ แห่ง มีแห่งหนึ่งที่ศรีสุวีร์บรรพต (พนมจิสอร์) แห่งหนึ่งที่เมืองศรีวีชยาทิตยปุระ แห่งหนึ่งที่เมืองกัลยาณสิทธิเกะ” นายเดอลา จองกิแยร์ แห่งสำนักฝรั่งเศสปลายบูรพาทิศ ได้กำหนดให้อาคารสถาปัตยกรรมตามรูปแบบ “บ้านมีไฟ” ด้านปราสาทตาเมือน เป็นส่วนหนึ่งที่เรียกกันว่า “ธรรมศาลา-บ้านมีไฟ” แห่งหนึ่งใน ๑๒๑ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายแห่งเมืองพระนคร^{๑๖} โปรดฯ ให้สร้างขึ้นจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรขอมโบราณไปยังเมืองพิมาย จึงถือว่าเป็นปราสาทหินที่เชื่อมโยงเส้นทางอารยธรรมขอมโบราณระหว่าง ปราสาทนครวัด-นครธม ประเทศกัมพูชา กับปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา^{๑๗}

^{๑๔} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. ศัพทานุกรมโบราณคดี. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

^{๑๕} กรมศิลปากร, **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์**, (กรุงเทพมหานคร พิมพ์ครั้งแรก, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พิมพ์ที่ อมินทร์บรินด์แอนด์พับลิชซิง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐. หน้า ๔๖-๔๗

^{๑๖} กรมศิลปากร, **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์**, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พิมพ์ที่ อมินทร์บรินด์แอนด์พับลิชซิง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐. หน้า ๔๖.

^{๑๗} [ออนไลน์] ที่มา : http://th.wikipedia.org/ปราสาทตาเมือน#/media/File:Prasat_Ta_Muen-๒-HDR.jpg สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๒ เดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๐๐ น.

ใน ค.ศ.๑๙๒๕ หลุยส์ ฟีนอต (Louis Finot) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส เรียกอาคารในลักษณะนี้ว่า ธรรมศาลา (Dharmasala) ^{๑๘} เดอลาจองกีแยร์ จัดไว้ว่าบ้านมีไฟเป็น โบราณสถานแบบปราสาททัฟเจย ศ.ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงระบุว่า ที่พักคนเดินทางคงสร้างด้วยไม้ แต่มีตัวปราสาทสร้างด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่เป็นที่สังเกต คือมีปราสาทประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งทรงเป็นที่พึ่งของผู้เดินทางอยู่ทางทิศตะวันตก ปราสาทแบบนี้มีมุขค่อนข้างยาวออกไปทางทิศตะวันออก มีหน้าต่างหลายบานเฉพาะผนังทางทิศใต้ของมุข อาคารศิลาแลงแห่งนี้บางครั้งก็แสดงให้เห็นว่านำแท่งศิลาเก่ามาใช้ในการก่อสร้างใหม่ เพราะยังคงมีลวดลายเก่าสลักอยู่ และบางครั้งก็มีรูปพระพุทธรูปปางสมาธินั่งอยู่ในซุ้มหลายองค์ตั้งอยู่บนยอดหลังคาของมุขที่ยื่นออกมาทางด้านทิศตะวันออกด้วย ^{๑๙} ไม่ปรากฏว่าได้ค้นพบกำแพงล้อมรอบ มุขนั้นยาวมีเนื้อที่มากจนทำให้สงสัยว่าจะให้ผู้เดินทางเข้าพักภายในมุขนั้นด้วยหรือไม่

๕. ปราสาทตาเมือนโต๊ด...ปราสาทแห่งอโรคยศาลา

ปราสาทตาเมือนโต๊ด ตั้งอยู่ที่ ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนโต๊ด เป็นอโรคยศาล กล่าวกันว่า ปราสาทตาเมือนโต๊ด เป็นปราสาทแห่งอโรคยศาลา หรือเรียกได้ว่า (โรงพยาบาลในสมัยนั้น) สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อโรคยศาลแห่งนี้ยังคงสภาพเกือบจะสมบูรณ์ ประกอบด้วยปราสาทประธานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีมุขยื่นทางด้านหน้าเยื้องไปทางขวาขององค์ปราสาทล้อมรอบด้วย กำแพงก่อด้วยศิลาแลงเช่นกัน มีซุ้มประตู(โคปุระ)อยู่ทางด้านหน้าคือ ด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว ทางนอกกำแพงด้านหน้าของปราสาทมีสระน้ำเช่นเดียวกับอโรคยศาลแห่งอื่นๆ ^{๒๐} ตรงห้องกลางของโคปุระได้พบศิลาจารึก ๑ หลัก จารึกด้วยอักษรขอมภาษาสันสกฤต เป็นจารึกซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างไว้ประจำอโรคยศาลแห่งนี้ มีข้อความเช่นเดียวกับจารึกที่พบที่อโรคยศาลแห่งอื่นๆ คือ กล่าวนมัสการพระพุทธเจ้าพระโภชชยคุรุไวฑูรยะ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ประชาชนผู้นับถือ และกล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ประจำสถานพยาบาลในแผนกต่างๆ เช่น แพทย์ ผู้ดูแลสถานพยาบาล เป็นต้น ปัจจุบันหลักนี้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติท่าวาสูกรี ปราสาทตาเมือนโต๊ด ในกลุ่มปราสาทตาเมือนยังเป็นอโรคยศาลา (โรงพยาบาลในสมัยนั้น) หลังสุดท้ายในเขตประเทศไทย ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างเพื่อช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ ดังข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทยหลักหนึ่งระบุว่า...ทุกข์ของประชาราษฎร์คือทุกข์ในพระองค์ อโรคยศาลการรักษาโรคในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่สืบทอดกันมา ๘๐๐ ปีของชาวเขมรในสุรินทร์ “กลุ่มปราสาทตาเมือน” ประกอบด้วยปราสาทตาเมือน เป็น “ธรรมศาลา” ปราสาทตาเมือนโต๊ด เป็น “อโรคยศาลา” และปราสาทตาเมือนธม (สร้างขึ้นก่อนตามศาสนาฮินดู) ตามพื้นที่ภูมิศาสตร์ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ จากการสันนิษฐานถึงหลักฐานที่ปรากฏในจารึกต่างๆ พบว่าในทางภูมิศาสตร์เขมร

^{๑๘} Coedes, George. ทรงแปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. “ที่พักคนเดินทางของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗.” ศิลปวัฒนธรรม ๑๖, ๒ (ธ.ค. ๒๕๓๗) : ๑๐๔-๑๐๖.

^{๑๙} กรมศิลปากร **เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม : ตามรอยขอมถึงริมโขง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์ การพิมพ์ (๑๙๗๗) ๒๕๕๗) หน้า ๑๒๒

^{๒๐} [ออนไลน์] <https://travel.thaiza.com/guide/๑๙๖๑๗๘/> สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๒ เดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๐๐ น.

โบราณนั้นอาจตั้งอยู่ในเส้นทางเสด็จ หรือ “ราชมรรคา” ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ออกจากประตูด้านทิศตะวันตกของเมืองพระนคร(นครธม) ศูนย์กลางอาณาจักรขอมโบราณมาสิ้นสุดที่ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ตลอดเส้นทางนี้มี “ศาลาแห่งไฟ” ภูมิภาคแห่งนี้จึงน่าจะมี ความสำคัญทางด้านการเมืองต่อราชอาณาจักรและอารยธรรมเขมรในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่งด้วย

๕.๑. ความประสงค์ของการสร้างอโรคยาศาลา

อโรคยาศาล เป็นโบราณสถานที่ปรากฏให้อนุชนรุ่นหลังได้พบเห็นและศึกษาวัฒนธรรมและอารยธรรมอันเคยรุ่งเรืองในอดีต ได้เข้าใจความเป็นมาของมนุษย์ในแถบภูมิภาคแห่งนี้ โดยอโรคยาศาลได้ปรากฏให้เห็นขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เช่นเดียวกับธรรมศาลาเพื่อใช้เป็นสถานพยาบาลที่สร้างขึ้นตามรอยทางโบราณของอาณาจักรขอมสมัยพระนคร ซึ่งเชื่อมกับปราสาทนครธม และปราสาทหินอื่นๆ ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงโปรดให้สร้างอโรคยาศาลขึ้นจำนวน ๑๐๒ แห่งตามหัวเมืองสำคัญทั่วราชอาณาจักร ที่ได้แผ่พระราชอำนาจไปถึงและทรงโปรดให้สร้างเป็นปราสาทหินเอาไว้ ในบริเวณประเทศไทยได้พบอโรคยาศาลแล้วอย่างน้อย ๒๐ แห่ง กระจายอยู่ทั่วไป โดยหนาแน่นมากในเขตอีสานใต้

วัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง เมื่อพิจารณาจากจารึกแล้วจึงพบว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นโรงพยาบาลสำหรับรักษาผู้ที่เจ็บป่วย เช่นเดียวกับธรรมศาลาซึ่งเป็นศาสนสถานที่ทรงโปรดให้สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน คือเพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ใช้ประโยชน์ หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนว่าถูกสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ ซึ่งปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ จารึกในปราสาทตาพรหมและจารึกอโรคยาศาลา ปัจจุบันจารึกหลักที่ค้นพบจากปราสาทตาเหมือนโตนีได้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี^{๒๑} ในด้านความศรัทธาหรือความเชื่อของการสร้างทั้งธรรมศาลา (จำนวน ๑๒๑ แห่ง) และอโรคยาศาลา (จำนวน ๑๐๒ แห่ง) ที่โปรดให้สร้างนั้นได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระองค์ในการแสดงตนเป็นพระโพธิสัตว์ที่เสด็จลงมาโปรดสัตว์ เพื่อทรงให้ความช่วยเหลือมวลสรรพสัตว์ทั้งปวงให้พ้นทุกข์ตามคตินิยมของศาสนาพุทธนิกายมหายาน^{๒๒}

ในด้านการปกครองอาณาจักร อโรคยาศาลาและธรรมศาลาก็ยังเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความสำเร็จในการแผ่ขยายอิทธิพลไปยังบ้านเมืองที่อยู่ละแวกใกล้เคียงให้เกิดเคารพศรัทธาว่าพระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองและเหล่าพสกนิกรด้วยความสงบสุข ดูแลไพร่ฟ้ามวลหมู่ประชาให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งพระองค์ทรงได้เปลี่ยนอาณาจักรเขมรของพระองค์จากแบบฮินดูที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาก่อนหน้านี้เป็นเวลาหลายร้อยปีให้เป็นรับเขมรแบบพุทธมหายาน เพื่อให้เป็นที่ยอมรับถึงบทบาทของพระองค์ในการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ของพระองค์ด้วย นวพรรณ ภัทรมูล เขียนไว้ในเรื่อง “โรงพยาบาล” ในจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗” แสดงให้เห็นความมุ่งหมายของพระองค์ในการสร้างอโรคยาศาลา จารึกในกลุ่มจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เพื่อบอก ถึงความมุ่งหมายในการสร้างสถานพยาบาล หรือ ที่เรียกว่าอโรคยาศาลา ได้ระบุข้อความในจารึกไว้ว่า “เมื่อประชาชนมีโรคถึงความหายณะ ตามภาวะแห่งกรรม

^{๒๑} กรมศิลปากร **เที่ยวท่องสังวัตวัฒนธรรม : ตามรอยขอมถึงริมโขง** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์ การพิมพ์ (๑๙๗๗) ๒๕๕๗) หน้า ๑๒๓

^{๒๒} ก.เมฆสวัสดิ์ เรียบเรียง **อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร)**, (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ ลูกบาศก์ห้องสี่ ๒๕๖๐, หน้า ๑๑๘- ๑๑๙

ด้วยการสิ้นไปแห่งอายุเพราะบุญ พระองค์ผู้เป็นราชา ได้กระทำโคที่สมบูรณ์ทั้งสาม เพื่อประกาศยุคอันประเสริฐ”^{๒๓}

จากจารึกในกลุ่มจารึกอโรคยาศาลเท่าที่พบในประเทศไทยในตอนนี้ มีทั้งหมด ๖ หลัก ระบุว่ากลุ่มจารึกเหล่านี้ได้จัดเป็นกลุ่มเดียวกัน เนื้อหาจารึกมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกันมาก มีที่แตกต่างบ้างก็แต่จำนวนบุคคลและสิ่งของที่ระบุในไว้จารึก อีกทั้งจารึกทุกหลักได้ระบุอย่างชัดเจนถึงพระนามของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง คือ ศรีชัยวรมันว่า เป็นพระโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ ดังนั้น พระนาม "ศรีชัยวรมัน"^{๒๔} ก็น่าจะหมายถึง พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งครองราชย์ในช่วง พ.ศ. ๑๗๒๔ – ๑๗๖๑

๕.๒. ปณิธานของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ผู้ก่อสร้างสร้างศาลาอโรคยสถาน

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๑๗๒๔ ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางอินทเทวีเป็นครั้งที่ ๒ (พระมเหสีองค์แรกสวรรคต) ซึ่งเป็นพระพี่นางของพระมเหสีองค์แรก พระนางอินทเทวีทรงมีความรู้หลากหลาย ทรงรอบรู้ในปรัชญา และทรงนับถือพระพุทธศาสนาหายาน พระนาง “ทรงมีความรู้ยิ่งกว่านักปรัชญา” พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงแต่งตั้งให้พระนางเป็นอาจารย์ใหญ่ในทางวัดทางพระพุทธศาสนาและพระนางก็ได้ทรงสั่งสอนบรรดาสตรี พระนางได้ทรงแต่งจารึกที่ปราสาทพิฆานอากาศด้วยภาษาสันสกฤตอันหาที่ติมิได้ ได้ทรงกล่าวสรรเสริญถึงพระชินธุภิกษุณี และจากจารึกนั้นจึงได้ทำให้ทราบถึงประวัติของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่ได้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นสืบต่อจากพระบิดา และได้ตัดขาดจากประเพณีเดิมๆ ของพระมหากษัตริย์องค์ก่อนๆ ซึ่งทรงนับถือศาสนาฮินดูมาเป็นพันปี^{๒๕} (พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงมีพระเมตตาต่ออาณาประชาราษฎร์เป็นอย่างยิ่งที่ทรงโปรดให้สร้างสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์ต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งที่ทรงโปรดให้สร้างอโรคยาศาลามากถึง ๑๐๒ แห่ง ทั้งทั้งราชอาณาจักรเพื่อเป็นที่รักษาคนเจ็บป่วย ทั้งยังได้พระราชทานข้าวของเครื่องใช้ตลอดจนยารักษาโรคนั้นแก่พสกนิกร จึงทำให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ไปเป็นอันมาก ขณะที่พระองค์ก็มีพระชนม์มากแล้วจึงทรงเร่งรีบในการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์เหล่านั้น การที่ทรงก่อสร้างอโรคยาศาลและปราสาทจำนวนมากมาย แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงยึดมั่นในการบำเพ็ญเพียรพระองค์เสมอด้วยพระโพธิสัตว์ตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา นิกายมหายานอย่างยิ่งยวด เพื่อให้มีการยกย่องพระองค์ในขณะที่ยังมีพระชนม์อยู่ว่าทรงเป็นองค์เทพ (หรือเจ้า) ตามลักษณะแห่งพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นผู้ทรงมีความเมตตากรุณาต่ออาณาประชาราษฎร์ จารึกในปราสาทพระขรรค์เขียนไว้ว่า “พระองค์ทรงพบความยินดีในอมฤต คือ คำสั่งสอนของพระศรีศากยมุนี” ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรบารมีในชาติปางนี้และเมื่อเสด็จสวรรคตจึงยังทรงได้รับสมญาพระนามว่า “มหาบรมสุขต” อันเป็นความแตกต่างจากกษัตริย์องค์ที่ทรงนับถือศาสนาฮินดูที่มี

^{๒๓} รศ.ดร.เชษฐ ติงส์กุลสิทธิ์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบ พัฒนาการ ความหมาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.เรื่อนแก้วการพิมพ์ ๒๕๖๐) หน้า ๒๕๘.

^{๒๔} ก.เมฆสวัสดิ์ เรียบเรียง อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร), (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ ลูกบาศก์ห้องสี่ ๒๕๖๐), หน้า ๑๑๕

^{๒๕} ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สานใหม่, ๒๕๕๓) หน้า ๑๒๓

พระนามเมื่อเสด็จสวรรคตเป็นชื่อคล้ายพระศิวะ เดวิด เซนเลอร์ ได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ว่า ทรงเป็น “ระบบพุทธราชา”^{๒๖} ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติแตกต่างจาก “ระบบเทวราชา” ตามคติอินเดียที่เคยถือปฏิบัติมานานนับศตวรรษในอาณาจักรพระนครและกลายเป็นแบบอย่างพิธีกรรมให้แก่พระมหากษัตริย์ ระบบพุทธราชาได้เติบโตมาจากประเพณีของอินเดีย (เจ้าชายสิทธัตถะหรือพระโคตมพุทธเจ้า) ในรัชสมัยของพระองค์ทรงไม่ถือพระองค์ว่าเป็นผู้อุทิศตนแก่เทพเจ้าหรือต้องไปรวมกับพระเจ้า(พระศิวะ)หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว แต่ทรงถือว่าพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าที่ยังทรงมีพระชนม์อยู่ที่ไม่ยอมไปตรัสรู้เพื่อคอยช่วยเหลือราษฎรให้พ้นทุกข์ เพราะเชื่อว่าการไถ่ทุกข์ให้แก่ผู้อื่นด้วยวิธีนี้ กษัตริย์เองก็จะพ้นทุกข์ไปด้วย ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่กฎเกณฑ์ของเทวราชาคือการรวบรวมความยิ่งใหญ่ลึกลับทั้งหลายเอาไว้ที่พระองค์เอง เช่น พิธีกรรมต่างๆ เทวาลัยปราสาท กายกรรมกลอนฉันทบทกวี การอภิเษกสมรสและจาริก การที่ทรงอุทิศตนเพื่ออาณาประชาราษฎร์ด้วยมีพระปณิธานก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคมีทั้งถนนหนทาง วัดวาอาราม ศาลาแห่งไฟ และอโรคยาศาลนั้น เดวิด เซนเลอร์ ยังกล่าวถึงเอาไว้ว่า เกิดจากการที่พระองค์ทรงพิจารณาแล้วว่า พระองค์มีภารกิจที่ต้องช่วยขจัดทุกข์โศกทั้งทางกายและใจของราษฎร ดังจารึกที่พบในอโรคยาศาลว่า “เราจะช่วยสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายอยู่วัฏฏะสงสาร ด้วยคุณธรรมและราชกิจอันดีงาม ขอราชาแห่งกัมพูชาซึ่งสืบต่อจากเรา จงตั้งอยู่ในความดี พร้อมด้วยมเหสีและนางสนม ข้าราชการบริวารและมิตรสหายไปถึงดินแดนสุขาวดีที่ปลอดพ้นจากโรคาทั้งปวง”

๕.๓. ลักษณะของ“อโรคยาศาล

ลักษณะของ“อโรคยาศาล” หรือ “โรงพยาบาล ประกอบ ๔ องค์ประกอบสำคัญคือ ปรารงค์ ประธาน (๑) มีอาคารเรียกว่า บรรณาลัย (๒) สร้างด้วยศิลาแลงหันหน้าเข้าสู่ตัวปราสาทประธาน ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว (๓) ตำแหน่งของบรรณาลัยมักจะอยู่ค่อนไปที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้เสมอ มีซุ้มประตูทางเข้าที่เรียกว่า โคปุระ ทางด้านหน้าเพียงแห่งเดียว ตั้งอยู่ใกล้ๆ จุดกึ่งกลางของกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออก บริเวณด้านนอกกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือที่เรียกว่า บาราย (๔) หรือสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ รอบๆ กรูด้วยศิลาแลง ปราสาทตาเมือนโต๊ดก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยปรารงค์ประธานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขี้นทางด้านหน้า ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย มีบรรณาลัยอยู่ทางด้านหน้าเยื้องไปทางขวาขององค์ปรารงค์ ล้อมรอบด้วยกำแพงก่อศิลาแลง มีซุ้มประตู (โคปุระ) อยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออก นอกกำแพงด้านหน้ามีบารายสระน้ำเช่นเดียวกับอโรคยาศาลแห่งอื่นๆ ที่ตรงห้องกลางของโคปุระได้พบศิลาจารึก ๑ หลัก จารึกด้วยอักษรขอมภาษาสันสกฤต เป็นจารึกซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างไว้ประจำอโรคยาศาลแห่งนี้ มีข้อความเช่นเดียวกับจารึกที่พบที่อโรคยาศาลแห่งอื่น ๆ^{๒๗}

จารึกในกลุ่มจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทั้งหมด ๖ หลัก ที่พบในจังหวัดสุรินทร์ ๓ หลัก จังหวัดนครราชสีมา (จารึกเมืองพิมาย) จังหวัดบุรีรัมย์ (จารึกด่านประคำ) จังหวัดชัยภูมิ (จารึกวัดกู่บ้านหนองบัว) แห่งละ ๑ หลัก เนื้อหาของจารึกทุกหลักมีเนื้อหาและการเรียงลำดับข้อมูลเหมือนกัน ขึ้นต้นด้วยการ

^{๒๖} อ่างแล้วเรื่องเดียวกัน

^{๒๗} สมัย สุทธิธรรม, สารคดี ชุด เส้นทางปราสาท "ปราสาทตาเมือนโต๊ด ปราสาทตาเมือนธม", กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗, หน้า ๔๕-๔๖

นมัสการเทพประจำโรงพยาบาล ตามด้วยคำสรรเสริญพระเจ้าชัวยรมันที่ ๗ และพระเทวี กล่าวถึง มูลเหตุที่สร้างอโรคยาศาล จำนวนเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาล หน้าที่ของแต่ละคน จำนวนสิ่งของ เครื่องใช้ที่ทรงอุทิศไว้ จะมีข้อแตกต่างก็แต่เพียงจำนวนเจ้าหน้าที่และจำนวนสิ่งของที่ได้รับพระราชทาน โดยใจความสำคัญขององค์ประกอบของอโรคยาศาลนั้น จึงมีสิ่งสำคัญอยู่ ๓ ส่วน ได้แก่ เทพประจำ โรงพยาบาล(๑) มี ๓ องค์เทพ คือ พระโภษัชยคุรุไพฑูรย์ประภา ซึ่งถือเป็นพระโพธิสัตว์พระองค์หนึ่งผู้ ประสาท ความไม่มีโรคให้แก่ประชาชน และเทพอีกสององค์เป็นพระชินอรส ได้แก่ พระศรีสุรายไวจโรจน จันทโรจ และ พระศรีจันทรไวจโรจนโรหิณีสะ^{๒๘} ผู้จัดโรคให้แก่ประชาชน

๕.๕. เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาล

เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาล (๒) มีจำนวนไม่แน่นอนแต่มีปรากฏในจารึกสุรินทร ได้ระบุ จำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งหมดในโรงพยาบาลไว้ว่ามีถึง ๙๘ คน โดยมีตำแหน่งและหน้าที่แตกต่างกันและ ประสานงานกัน ได้แก่ แพทย์ ๒ คน เจ้าหน้าที่ดูแลทรัพย์สินของโรงพยาบาล ธุรการ หาข้าวเปลือก หา ฟืน จำยา ทำบัตร สถิติ จำยสลากยา พลิกาน หาฟืนต้มยา เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่หุงต้ม ดูแลรักษาและ จำยา หาดอกไม้และหญ้าบูชายัญ เจ้าหน้าที่ไม่ยา ตำข้าว เจ้าหน้าที่ประกอบพิธีบูชายัญ เจ้าหน้าที่ ดูแลทั่วไป และทำความสะอาดสถาน เจ้าหน้าที่ที่มีจำนวนมากที่สุดในกลุ่มคือผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษา โรงพยาบาลและส่งยาให้แก่แพทย์ จำนวน ๑๔ คน และเจ้าหน้าที่ที่มีความสำคัญอีกคนหนึ่งคือมี โหราจารย์^{๒๙}

๕.๖. สิ่งของเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาล

สิ่งของเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาล ได้แก่ เครื่องพลิกาน ข้าวสาร เครื่องแต่งตัวยาว เก้าอี้บ เลื่อผ้ายาวสิบคืบ เครื่องนุ่งห่มที่มีชายสีแดง เครื่องนุ่งห่มสีขาว ผ้าสีขาว กฤษณา เทียนขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง น้ำมัน เนยใส จันทเทศ เปลือ ผลกระวานใหญ่เล็ก กายาน มหาหิงค์ น้ำตาลกรวด ไม้จันทน์ เทียน ไข อาหารโค ฯลฯ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งคือ ในรายการสิ่งของเครื่องใช้ประกอบการ รักษาพยาบาลนั้นไม่ปรากฏว่ามี “สุรา” เป็นของถวาย ซึ่ง นวพรรณ ภัทรมูล ได้ศึกษาในจารึกและเขียน รายการลงในเอกสารเรื่องเดียวกันแสดงว่าพระเจ้าชัวยรมันที่ ๗ ได้ละทิ้งความศรัทธาต่อศาสนาฮินดูไสว นิกายอย่างสิ้นเชิงแล้วก็ได้^{๓๐} ซึ่งต่างจากจารึกของถวายแด่เทพเจ้าหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในศิลา จารึกของปราสาทพนมรุ้ง (จังหวัดบุรีรัมย์) ซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ และเป็นศิลปะแบบ บาปวนอันเป็นอารยธรรมที่เกิดก่อนศิลปะขอม อารยธรรมเขมรถึงขั้นเจริญสูงสุดและเมื่อสิ้นสุด รัชกาลของพระเจ้าชัวยรมันที่ ๗ อารยธรรมเขมรก็ได้เสื่อมลงพร้อมๆ กับการเจริญเติบโตรุ่งเรืองของ ราชอาณาจักรอยุธยาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมาแทนที่ ดินแดนที่เคยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ อาณาจักรเขมรมาก่อน ได้แก่ ชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา จึงได้ถูก ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา แล้วชุมชนเหล่านี้ก็ได้ลดบทบาทตัวเองลง เนื่องจากอยู่ไกล จากศูนย์กลางอำนาจการปกครอง ซึ่งต่างไปจากในสมัยอาณาจักรเขมรเจริญรุ่งเรือง

^{๒๘} อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน

^{๒๙} ก.เมฆสวัสดิ์ เรียบเรียง อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร), (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ ลูกบาศก์ห้องสิบสี่ ๒๕๖๐, หน้าที่ ๑๑๕

^{๓๐} อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน

มีหลักฐานว่า ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงต้นศตวรรษที่ ๑๓ ได้ปรากฏการก่อตั้งบ้านเมืองขนาดใหญ่ตามแบบของวัฒนธรรมเขมร เป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย คือ ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน ตำบลม อำเภอสงขลา จังหวัดสุรินทร์ นักวิชาการด้านโบราณคดีจึงได้สันนิษฐานว่า กลุ่มชนชาวเขมรคงได้มีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานด้วยเหตุผลทางการเมืองและอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์(ฮินดู)อยู่หลายระลอกมาจากอาณาจักรเขมร โดยเฉพาะในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ.๑๕๔๕ - ๑๕๙๓) พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ.๑๖๕๖ - ๑๖๙๐) และพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ.๑๗๒๔ - ๑๗๖๒) เนื่องจากเป็นช่วงที่อิทธิพลทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมเขมรได้เข้าแพร่สู่บริเวณอีสานตอนใต้อย่างขนานใหญ่ และได้มีการก่อสร้างปราสาทหินและศาสนสถานดังกล่าวขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงน่าจะเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งที่มีการอพยพผู้คนชาวเขมรขึ้นมาบนพื้นที่ที่ราบสูงโคราชมาก่อสร้างชุมชนบ้านเมืองกระจายตัวอยู่ทั่วไป ผู้คนที่อพยพเข้ามามีทั้งช่างฝีมือและกลุ่มแรงงานเขมร ชาวเขมรเหล่านี้คงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่กลุ่มชาวกูย (ส่วย) อาศัยอยู่เดิมในเขตป่าดงทั่วไปในสมัยนั้น ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” นอกจากนี้แม้ในสมัยกรุงธนบุรีแล้วก็ตาม ยังได้มีการทำสงครามแผ่ขยายอาณาเขตแดนไปถึงกัมพูชา บรรดาหัวเมืองเขมรหลายเมืองได้ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย และมีการเกณฑ์และอพยพครอบครัวชาวเขมรเข้ามาตั้งบ้านเรือนโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์

ชาวเขมรที่เข้ามาได้นำเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เข้ามาใช้และเข้าไปมีอิทธิพลต่อกลุ่มชนอื่นๆ ทำให้เกิดการผสมผสานกลมกลืนกันทางเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมในเวลาต่อๆ มา โดยทั่วไป ชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตนเองว่า “คะแมร์”^{๓๑} มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์หลายประการ เช่น ภาษา การแต่งกาย พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสืบทอดต่อกันมา ในจารึกอักษรขอมโบราณที่ค้นพบจากปราสาทตาเมือนธม ปราสาทภูมิโปน ก็ยังปรากฏหลักฐานว่า เป็นกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาพูดและภาษาเขียนมาตั้งแต่โบราณแล้วในบริเวณนี้ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่มีวัฒนธรรมภาษาซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาเขมร(Khmer)นั้น นักภาษาศาสตร์ได้แบ่งภาษาเขมรออกเป็น ๓ กลุ่มตามเขตการปกครอง ได้แก่ ภาษาเขมรสูง(หรือเขมรเหนือหรือเขมรถิ่นไทย) ภาษาเขมรกลาง เป็นภาษาเขมรของผู้พูดภาษาเขมรในประเทศกัมพูชา(หรือเขมรด่า)^{๓๒} และภาษาเขมรใต้ เป็นภาษาเขมรของคนเวียดนามทางตอนใต้ การกระจายตัวของชาวเขมรถิ่นไทยยังได้ที่การสืบทอดรูปแบบของประเพณีและความเชื่อตามแบบอย่างที่เคยมีมาในอดีตของบรรพบุรุษชาวเขมร ยังคงมีการผสมผสานเจือจางทั้งแบบของศาสนาฮินดู หรือ พราหมณ์ และช่วงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โดยเฉพาะในการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยการเข้าทรง หรือ “โจลมะมีวด” “มโหรีพื้นบ้าน” ของจังหวัดสุรินทร์ เป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธีเข้าทรง “โจลมะมีวด” ซึ่งมีการประกอบพิธีเป็นประจำในทุกพื้นที่ในเขตจังหวัดสุรินทร์เป็นต้น

๖. โบราณสถานจากเส้นทางแห่งอารยธรรม สู่ความสัมพันธ์ ไทย เขมร

จากหลักจารึก จากอดีตสะท้อนปัจจุบัน คำว่า ทุกข์ของ ประชากรชาวจีคือทุกข์ในพระองค์... เป็นข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทย หลักหนึ่งระบุว่า "ทุกข์ของ ประชากรชาวจีคือ

^{๓๑} กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร พิมพ์ครั้งแรก, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พิมพ์ที่ ออมรินทร์บรินติงแอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐. หน้า ๑๑๕

^{๓๒} อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๖

ทุกซอกในพระองค์ "ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกตอนหนึ่งใน กลุ่มปราสาทตาเมือนธม อยู่ในเขตหมู่บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ส่วนฝั่งตรงข้ามเป็นเขตของกัมพูชา พื้นที่ของหมู่บ้านไพรเวงและบ้านกู่ ตำบลโคกมอญ อำเภอบันเตียอัมปิล จังหวัดอุดรธานี กลุ่มปราสาทตาเมือนธม มีโบราณสถาน ๔ แห่ง คือ บ้านมีไฟ หรือบ้านพักคนเดินทาง ตาเมือนโต้ง หรืออโรคยาศาล หรือโรงพยาบาล ตัวปราสาทตาเมือนธม และสะพานขอม สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ส่วนใหญ่สร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระมหากษัตริย์ขอมโบราณ ปกครองอาณาจักรพระนคร ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๓ ศูนย์การปกครองอยู่ที่นครธม ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดเสียมราฐ ประเทศกัมพูชา ปราสาทตาเมือนธมเป็นโบราณสถาน ที่เคยเป็นที่ เส้นทางอารยธรรม ไทย เขมร ที่เจริญรุ่งเรืองในอดีต พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้เกรียงไกร สามารถรบชนะกองทัพจาม สร้างปราสาทบายน แล้วจำหลักภาพชีวิตชาวบ้านในสมัยของพระองค์ไว้ที่กำแพงรอบๆ องค์ปราสาท และมีจารึกกล่าวถึงพระองค์มากมาย เฉพาะตัวปราสาทตาเมือนธม น่าจะสร้างก่อนสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เพราะศิลาจารึกตาเมือนธมระบุปีที่จารึกตรงกับ พ.ศ.๑๕๓๖ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ตัวปราสาทตาเมือนธม เป็นเทวสถานสร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ส่วนอโรคยาศาล หรือโรงพยาบาล กับ บ้านมีไฟนั้นสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กลุ่มปราสาทตาเมือนธม รายเรียงจากเส้นทางเข้าไปเยือน โบราณสถานแห่งแรกคือบ้านมีไฟ หลังนี้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์มาก หลังนี้เป็นหนึ่งในจำนวน ๑๒๑ แห่งที่สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระองค์โปรดให้สร้างรายเรียงกันตั้งแต่ปราสาทพระขรรค์ อาณาจักรพระนคร เรื่อยไปจนถึงปราสาทหินพิมาย เท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันเส้นทางโบราณตามจารึกของพระองค์ โบราณสถานหลังที่ ๒ ชาวบ้านเรียกตาเมือนโต้ง แปลว่า ตาไก่เล็ก นักวิชาการเรียก อโรคยาศาล หรือโรงพยาบาล นับเป็น ๑ ใน ๑๐๒ แห่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างไว้ เพื่อช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ ดังข้อความในจารึกของพระองค์ที่พบในประเทศไทยหลักหนึ่ง ระบุว่า...ทุกซอกของประชาราษฎร์ คือทุกซอกในพระองค์... ตัวปราสาทที่เหลืออยู่เชื่อว่า เป็นที่ประดิษฐานไภษัชยคุรุไวฑูรยประภา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งในลัทธิมหายาน ปราสาทตาเมือนธมมีศิลาจารึกจารึกเมื่อ พ.ศ.๑๕๖๓ ตรงกับรัชสมัยของ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แห่งอาณาจักรพระนคร เนื้อหากล่าวถึงการแต่งตั้งข้าราชการ ข้าทาส และการให้สิ่งของ ช่วงท้ายของจารึกกล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ประทานเงินทองไว้ที่ฐานของพระศิวะ และสาปแช่งผู้ทำลายฐานว่าให้ตกนรกจนสิ้นกาลมหาโกฏิ

ภาพปัจจุบันพระศิวะไม่เหลือให้เห็น ข้าวของเงินทองที่บรรจุก็ไม่เหลือร่องรอย ทิ้งไว้แต่องค์ปราสาทอันเปล่าเปลี่ยวเท่านั้น สำหรับปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทที่ใหญ่กว่าโบราณสถานทั้งสอง คำว่า ตาเมือนธม เป็นภาษาเขมรแปลว่า ตาไก่ใหญ่ นอกจากเป็นที่สักการะของประชาชนชาวไทยในพื้นที่แล้ว ยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวกัมพูชาอีกด้วย เห็นได้จากช่วงวันสงกรานต์ของทุกๆปี เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะเปิดโอกาสทองให้ชาวกัมพูชาเข้ามาเยี่ยมชมได้อย่างเสรี ปีนี้ชาวกัมพูชาหลังไหลเข้ามาเยี่ยมชมถึง ๓๗,๐๐๐ คน ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่ม เป็นโบราณสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย ศิลปะขอมสมัยบาปวน อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ประกอบด้วยปราสาทประธานหันหน้าไปทางทิศใต้ ปราสาทบริวาร ๒ องค์ บรรณาลัย ๒ หลัง ระเบียงคด และสระน้ำด้านข้าง ลวดลายประดับปราสาทถูกทำลายไปมาก อย่างทวารบาลเหลือแต่ท่อนล่างนางอัปสรากฎมีร้ายแกะออกไปอย่างน่าเสียดาย โคหมอบในองค์ปราสาทประธานถูกเขาด้านบนไป เหลือฐานเบื้องล่างไว้ให้เห็นต่างหน้า ปัญหาของปราสาทตาเมือนธมคล้ายกับกรณีเขา

พระวิหารคือ เกิดข้อขัดแย้งกันเพราะเส้นเขตแดนที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้เรามองวิเคราะห์ผ่านว่า แม้อดีตเคยเป็นสถานที่เชื่อมต่อทางอารยธรรมของชนชาวขอม แต่ปัจจุบันกลับพบความเส้นเขตแดนของความสุชนั้นหายไป ปัจจุบันนี้ ยังมีชาวกำพูชาขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีต่างๆ ตามความเชื่ออย่างไม่ขาดสาย เมื่อสอบถามทำให้ทราบว่า พวกชาวเขมรจากกำพูชาต้องการขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีที่ปราสาทตาเหมือนโตน แต่เนื่องจากระยะทางอยู่ถัดเข้ามาในเขตแดนของไทยและไม่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายความมั่นคง

๗. สรุป

ปราสาทตาเหมือนธม สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู ตติยเขตแดนไทย-กำพูชา เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่มปราสาทตาเหมือน มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ ตั้งอยู่บนแนวเทือกเขาพนมดงรัก ประกอบด้วยปราสาท ๓ องค์ มีปราสาทประธานขนาดใหญ่ที่สุดอยู่ตรงกลาง ปราสาทอีก ๒ องค์อยู่ถัดไปด้านหลังทางด้านขวาและซ้าย สร้างด้วยหินทรายหันหน้าไปทางทิศใต้ ที่ปราสาทประธานมีลวดลายจำหลักที่งดงาม ทางด้านตะวันออกและตะวันตก มีวิหารสองหลังสร้างด้วยศิลาแลง อาคารทั้งหมดมีระเบียงคดซึ่งสร้างด้วยหินทรายล้อมรอบ มีโคปุระทั้งสี่ด้าน โคปุระด้านใต้มีขนาดใหญ่ที่สุดและมีบันไดทางขึ้นสูงชันจากด้านประเทศกำพูชา นอกกระเบื้องคดทางด้านทิศเหนือมีสระน้ำและที่ลานริมน้ำระเบียงคด ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีศิลาจารึกภาษาขอม กล่าวถึงชื่อ พระกัลปภุชณะ และมี สวายัมภู ลึงค์ (ศิวลึงค์ที่เกิดขึ้นเอง) ตั้งอยู่ เป็นการสร้างปราสาทหินขึ้นมาตามความศรัทธาในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย จากประวัติศาสตร์หลังยุคโบราณและประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของโลกที่เข้ามาถึงบ้านเรือนประชาชนทั่วทุกหัวระแหง แต่สิ่งที่ยังคงเห็นได้ถึงความเชื่อศรัทธาอันเป็นขนบธรรมเนียมเก่าแก่ของวัฒนธรรมเขมร คือการรักษาอาการเจ็บป่วยของชาวพื้นเมืองเขมรในแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ เป็นต้น เป็นที่ทราบกันว่า ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์นั้นมีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมอยู่ด้วยกัน ๓ กลุ่ม แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นของตนเอง ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีภาษาเขมรใช้ในการสื่อสาร กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีวัฒนธรรมอันโดดเด่นคือใช้ภาษาไทยอีสาน กินข้าวเหนียว และกลุ่มชาติพันธุ์กูยหรือชาวส่วย มีวัฒนธรรมอันโดดเด่นคือเชี่ยวชาญการจับและเลี้ยงช้าง แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งเป็นเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดซึ่งมีความใกล้ชิดในหลายด้านกับอารยธรรมเขมรสมัยเมืองพระนคร ได้แก่ ลักษณะทางพันธุกรรม ภาษา ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น ชาวเขมรที่เข้ามานี้ได้นำเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เข้ามาใช้และเข้าไปมีอิทธิพลต่อกลุ่มชนอื่นๆ ทำให้เกิดการผสมผสานกลมกลืนกันทางเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมในเวลาต่อๆ มา โดยทั่วไป ชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตนเองว่า “คะแมร์” มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์หลายประการ เช่น ภาษา การแต่งกาย พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสืบทอดต่อกันมา ในจารึกอักษรขอมโบราณที่ค้นพบจากปราสาทตาเหมือนธม ปราสาทภูมิโปน ก็ยังปรากฏหลักฐานว่า เป็นกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาพูดและภาษาเขียนมาตั้งแต่โบราณแล้วในบริเวณนี้ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่มีวัฒนธรรมภาษาซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาเขมร (Khmer) นั้น นักภาษาศาสตร์ได้แบ่งภาษาเขมรออกเป็น ๓ กลุ่มตามเขตการปกครอง ได้แก่ ภาษาเขมรสูง(หรือเขมรเหนือหรือเขมรถิ่นไทย) ภาษาเขมรกลาง เป็นภาษาเขมรของผู้พูดภาษาเขมรในประเทศกำพูชา (หรือเขมรต่ำ) และภาษาเขมรใต้ เป็นภาษาเขมร

ของคนเวียดนามทางตอนใต้ ซึ่งกล่าวกันไปตามภูมิภาคที่เกิดขึ้นโดยสันนิษฐานไปตามระดับของภูมิภาค

ปัจจุบันนี้สถานที่แห่งนี้ยังคงเป็นแหล่งโบราณสถานที่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ บนพื้นฐานความเชื่อเดิมตั้งแต่สมัยพระนคร จนมาถึงขณะนี้ปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดความรักความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองประเทศ ดังจะเห็นในทุกๆปียังมีชาวกัมพูชาขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีต่างๆ ตามความเชื่ออย่างไม่ขาดสาย เมื่อสอบถามทำให้ทราบว่า ชาวกัมพูชาต้องการขึ้นมาถวายของสักการะและทำพิธีที่ปราสาทตาเหมือนโด้ด แต่เนื่องจากกระยะทางอยู่ถัดเข้ามาในเขตแดนของไทยและไม่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายความมั่นคง แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์ในทั้งความเชื่อความศรัทธา ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตรอบด้านของชนชาติพันธุ์เขมรทั้งกัมพูชาและไทย จึงสามารถกล่าวได้ว่า กลุ่มปราสาทตาเหมือน นอกจากเป็นอโรคยสถานแล้วยังเป็นเส้นทางแห่งความสัมพันธ์แห่งชนชาติไทยและกัมพูชาในอดีตที่มีเรื่องราวอันเล่าขานไม่มีวันสิ้นสุด และยังสร้างความปรารถนาดีต่อกันท่ามกลางความขัดแย้งในเชิงภูมิศาสตร์แต่ด้านความเชื่อทางวัฒนธรรมนั้นก็ยังถือปฏิบัติเหมือนเดิม จนมีการรักษาวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

หนังสืออ้างอิง

- Michel Petrotchenko, **Angkor temples** the guidebook third edition, printed and bound in Thailand by armrin printing publishing Pcl. ๒๐๑๔ ,
 รศ.ศิริพร สุขเมธรัตน์, **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๕๔
- รศ.ดร.เชษฐ ติงสัญชลี **ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้** รูปแบบ พัฒนาการ ความหมาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.เรื่อนแก้วการพิมพ์ ๒๕๖๐
- ผศ.สุทัศน์ กองทรัพย์, **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์** ,พิมพ์ครั้งที่ ๑ สุรินทร์, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๐.
- ก.เมฆสวัสดิ์ **อารยธรรมขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของกัมพูชา**.พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ ลูกบาศก์ห้าสิบสี่ ในเครือ บริษัท คิวบ์ ฟิฟตี้โฟร์ จำกัด ๒๕๖๐.
- ดร.อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. **ศิลปะเวียดและจาม** พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๗.
- กรมศิลปากร **เที่ยวท่องส่งวัฒนธรรม : ตามรอยขอมถึงริมโขง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) ๒๕๕๗.
- ดุสิต ทุมมาภรณ์, **ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับปราสาทบ้านสำโรง จารึกปราสาทพระขรรค์และอำนาจการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗** ,วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒ เมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๑
- กรมศิลปากร, **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์**, พิมพ์ครั้งแรก, สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พิมพ์ที่ อมินทร์บรินด์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐.
 สมัย สุทธิธรรม, **สารคดี ชุด เส้นทางปราสาท "ปราสาทตาเมือนโต้ง ปราสาทตาเมือนธม"**, กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗, หน้าที่ ๔๕-๔๖
- เดวิด เซนเลอร์, (พรรณงาม เหล่าธรรมสารและคณะ แปล), **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๔๐
- เอกสารทางอินเทอร์เน็ต**
- นวพรรณ ภัทรมูล “โรงพยาบาล” ในจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗” ค้นคว้าจาก <http://www.๒.sac.or.th/databases/jaruk/th/file/pdf/uploads/๒๘.pdf> (สืบค้นเมื่อ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑)
- เอกสารประชาสัมพันธ์**
- เอกสารประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดสุรินทร์ ของกรมศิลปากร , **โบราณสถาน กลุ่มปราสาทตาเมือน** , จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.